כיתה י' | תנ"ך | שיעור 7 מתוך 7 | 45 דק' | שמות לא, א-יח

ממלכתי: פרקי ציווי המשכן בספר שמות (כה-לא) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

בצלאל והשבת: "ראה קראתי בשם" ו"אך את שבתתי תשמרו"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מינוי בצלאל ואהליאב, את ציווי השבת שבסוף ציווי המשכן ואת נתינת הלוחות (לא, א-יח)
- התלמידים ינתחו את חכמתו של בצלאל ואת הקשר בין שבת למשכן בעזרת רש"י, רמב"ן וספורנו, ויכירו את מחלוקת רש"י והרמב"ן על סדר ציווי המשכן וחטא העגל
- התלמידים ידונו בכישרון כשליחות, ובערך של עצירה ומנוחה גם בתוך עשייה חשובה

❓ השאלה הגדולה של השיעור

האם מותר להפסיק לעבוד גם על הדבר החשוב ביותר?

אחרי כל הוראות הבנייה ומינוי האומנים, ה' אומר: "אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי, תִּשְׁמֹרוּ: כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם" (לא, יג). רש"י מסביר: "שַׁבָּת אַל תִּדָּחֶה מִפָּנֶיהָ", גם לא בשביל בניין המשכן.

🧪 פתיחה

שואלים: "תארו לכם שאתם באמצע פרויקט שאתם הכי אוהבים, נגיד הכנה להופעה או בניית משהו, והמאמן אומר: עוצרים ליום שלם. מה תרגישו? למה מאמן טוב עושה את זה?" אחרי דיון קצר: "בפרק לא העם עומד להתחיל לבנות את המשכן, והציווי האחרון הוא דווקא לעצור".

📖 הסבר למורה

בצלאל ואהליאב (א-יא): "רְאֵה, קָרָאתִי בְשֵׁם, בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר, לְמַטֵּה יְהוּדָה", "וַאֲמַלֵּא אֹתוֹ, רוּחַ אֱלֹהִים, בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת, וּבְכָל־מְלָאכָה". רש"י מפרש את שלוש המילים: חכמה, "מַה שֶּׁאָדָם שׁוֹמֵעַ מֵאֲחֵרִים וְלָמֵד"; תבונה, "מֵבִין דָּבָר מִלִּבּוֹ מִתּוֹךְ דְּבָרִים שֶׁלָּמַד"; דעת, "רוּחַ הַקֹּדֶשׁ". לצדו אהליאב "לְמַטֵּה־דָן", ו"וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב, נָתַתִּי חָכְמָה". שבט יהודה המכובד ושבט דן שחונה בסוף המחנה עובדים יחד.

למה "ראה"? הרמב"ן מסביר שזה פלא: העם היה "פְּרוּכִים בַּעֲבוֹדַת חֹמֶר וּלְבֵנִים" במצרים, ולא למד מלאכת זהב ואבנים טובות. לכן "הוּא פֶּלֶא שֶׁיִּמָּצֵא בָּהֶם אָדָם חָכָם גָּדוֹל" בכל האומנויות, ולא רק אומן אלא חכם "לְהָבִין סוֹד הַמִּשְׁכָּן וְכָל כֵּלָיו". הכישרון של בצלאל הוא מתנה ושליחות.

השבת (יב-יז): ציווי המשכן נחתם בשבת: "וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל, אֶת־הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם, בְּרִית עוֹלָם", ו"כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים, עָשָׂה ה' אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ". המילה "מלאכה" חוזרת גם במשכן ("וּבְכָל־מְלָאכָה") וגם בבריאה ("וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, מְלַאכְתּוֹ"). הספורנו מוסיף שהשבת היא תנאי למשכן: "וְאִם תְּקַלְקְלוּ זֶה הָאוֹת, אֵין שׁוּם מָקוֹם לַעֲשׂוֹת מִשְׁכָּן לְשָׁכְנִי בְּתוֹכָם". הרמב"ן מסכים שמלאכת המשכן אינה דוחה שבת, אבל חולק על רש"י בדרך הלימוד מן המילה "אך".

הלוחות והשאלה הגדולה (יח): "וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה, כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי, שְׁנֵי, לֻחֹת הָעֵדֻת". מיד אחר כך (פרק לב) בא חטא העגל. רש"י: "אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה", "מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל קֹדֶם לְצִוּוּי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים הָיָה": המשכן הוא תיקון לחטא. הרמב"ן (לה, א) קורא לפי הסדר: משה מצווה את העם על "עִנְיַן הַמִּשְׁכָּן אֲשֶׁר נִצְטַוָּה בּוֹ מִתְּחִלָּה קֹדֶם שְׁבוֹר הַלּוּחוֹת"; המשכן תוכנן מראש כהמשך של סיני, והחטא רק עיכב אותו.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק לא, פסוקים א-יא

(א) וַיְדַבֵּר ה', אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר.

(ב) רְאֵה, קָרָאתִי בְשֵׁם, בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר, לְמַטֵּה יְהוּדָה.

(ג) וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ, רוּחַ אֱלֹהִים, בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת, וּבְכָל־מְלָאכָה.

(ד) לַחְשֹׁב, מַחֲשָׁבֹת; לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף, וּבַנְּחֹשֶׁת.

(ה) וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת, וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ; לַעֲשׂוֹת, בְּכָל־מְלָאכָה.

(ו) וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ, אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן, וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב, נָתַתִּי חָכְמָה; וְעָשׂוּ, אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ.

(ז) אֵת אֹהֶל מוֹעֵד, וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת, וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת, אֲשֶׁר עָלָיו; וְאֵת, כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל.

(ח) וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן, וְאֶת־כֵּלָיו, וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה, וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ; וְאֵת, מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת.

(ט) וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה, וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו; וְאֶת־הַכִּיֹּר, וְאֶת־כַּנּוֹ.

(י) וְאֵת, בִּגְדֵי הַשְּׂרָד; וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן, וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן.

(יא) וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים, לַקֹּדֶשׁ: כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ, יַעֲשׂוּ.

שמות פרק לא, פסוקים יב-יח

(יב) וַיֹּאמֶר ה׳, אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר.

(יג) וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֵאמֹר, אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי, תִּשְׁמֹרוּ: כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, לְדֹרֹתֵיכֶם – לָדַעַת, כִּי אֲנִי ה׳ מְקַדִּשְׁכֶם.

(יד) וּשְׁמַרְתֶּם, אֶת־הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הִוא, לָכֶם; מְחַלְלֶיהָ, מוֹת יוּמָת – כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ.

(טו) שֵׁשֶׁת יָמִים, יֵעָשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ, לַה׳; כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, מוֹת יוּמָת.

(טז) וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל, אֶת־הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם, בְּרִית עוֹלָם.

(יז) בֵּינִי, וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – אוֹת הִוא, לְעֹלָם: כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים, עָשָׂה ה׳ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ.

(יח) וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה, כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי, שְׁנֵי, לֻחֹת הָעֵדֻת – לֻחֹת אֶבֶן, כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים.

שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. הפרק מובא במלואו: בצלאל ואהליאב; השבת והלוחות.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "רְאֵה, קָרָאתִי בְשֵׁם, בְּצַלְאֵל" (שמות לא, ב)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: במצרים היו "פְּרוּכִים בַּעֲבוֹדַת חֹמֶר וּלְבֵנִים", ולכן "הוּא פֶּלֶא שֶׁיִּמָּצֵא בָּהֶם אָדָם חָכָם גָּדוֹל". רש"י (לא, ג): חכמה, תבונה ודעת הן שלוש מדרגות: מה שלומדים מאחרים, מה שמבינים בעצמם, ו"רוח הקדש".

📜 **כתוב:** "אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי, תִּשְׁמֹרוּ" (שמות לא, יג)

💭 **מפרשים:** רש"י: "אַעַ"פִּ שֶׁתִּהְיוּ רְדוּפִין וּזְרִיזִין בִּזְרִיזוּת הַמְּלָאכָה, שַׁבָּת אַל תִּדָּחֶה מִפָּנֶיהָ". ספורנו: "וְלֹא תִדְחוּ אוֹתָן בִּשְׁבִילָהּ", כי בלי האות הזה אין מקום למשכן.

📜 **כתוב:** "וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה, כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי, שְׁנֵי, לֻחֹת הָעֵדֻת" (שמות לא, יח)

💭 **מפרשים:** רש"י: "אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה", "מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל קֹדֶם לְצִוּוּי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים הָיָה". רמב"ן (לה, א): המשכן "נִצְטַוָּה בּוֹ מִתְּחִלָּה קֹדֶם שְׁבוֹר הַלּוּחוֹת", והסדר בתורה הוא הסדר שבו הדברים קרו.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח; דף עם בראשית ב, א-ג להשוואה

1. פתיחה: לעצור באמצע פרויקט חשוב (4 דקות)
2. בצלאל ואהליאב (א-יא): קריאה, רש"י על חכמה, תבונה ודעת (9 דקות)
3. "ראה": הפלא לפי הרמב"ן; יהודה ודן עובדים יחד (6 דקות)
4. השבת (יב-יז): קריאה צמודה, "מלאכה" במשכן ובבריאה, רש"י וספורנו (10 דקות)
5. מחלוקת רש"י והרמב"ן: המשכן לפני העגל או אחריו? עבודה בשתי קבוצות ועימות (11 דקות)
6. סיכום היחידה וכרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מי הם בצלאל ואהליאב, ומאיזה שבט כל אחד (לא, ב-ו)?
2. מה נאמר על השבת: מה היא "אות", ובין מי למי (לא, יג-יז)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין חכמה, תבונה ודעת לפי רש"י? תנו דוגמה מן הלימודים שלכם לכל אחת.
2. במה חולקים רש"י והרמב"ן על סדר ציווי המשכן וחטא העגל? מה משתנה בהבנת המשכן לפי כל שיטה?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם כישרון הוא "מתנה" שמחייבת? מה האחריות של מי שיש לו כישרון?
2. למה, לדעתכם, דווקא כשבונים משהו חשוב צריך לזכור לעצור? איך זה נראה בחיים שלכם?

🏁 סיכום השיעור

פרק לא חותם את ציווי המשכן: בצלאל ואהליאב מתמנים כאומנים, בחכמה, בתבונה ובדעת שניתנו להם, והציווי האחרון הוא השבת, שגם בניין המשכן אינו דוחה אותה. אחריו ניתנים הלוחות, ומיד בא חטא העגל. לפי רש"י המשכן הוא תיקון לחטא; לפי הרמב"ן הוא תוכנן מראש כהמשך של מעמד הר סיני.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

השלימו: "לדעתי המשכן הוא בעיקר _____ (המשך של סיני / תיקון לחטא), כי _____".

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מילים מנחות ("מלאכה", "חכמה", "ראה") והקבלה בין בניית המשכן לבריאת העולם.
- דיון ערכי: כישרון ואחריות; אומנות ויצירה כערך; שיתוף בין קבוצות שונות (יהודה ודן).
- השבת כערך תרבותי וחברתי: יום מנוחה, "השבת שמרה על ישראל" (אחד העם, בניסוח שלנו), וחוקי שעות עבודה ומנוחה.
- דיון פתוח על מבנה הסיפור: מה משתנה כשקוראים את המשכן לפני העגל או אחריו.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (לא, ג): חכמה, תבונה, ו"רוּחַ הַקֹּדֶשׁ": מדרגות בלימוד תורה.
- רמב"ן (לא, ב): "הוּא פֶּלֶא שֶׁיִּמָּצֵא בָּהֶם אָדָם חָכָם גָּדוֹל": השגחה וכישרון כשליחות.
- רש"י, רמב"ן וספורנו (לא, יג) על "אך": מלאכת המשכן אינה דוחה שבת; ל"ט מלאכות שבת נלמדות ממלאכת המשכן (בניסוח שלנו, לפי חז"ל).
- מחלוקת רש"י (לא, יח) והרמב"ן (לה, א) על "אין מוקדם ומאוחר בתורה": המשכן כתיקון או כתכנית ראשונית.
- אמונה: "לָדַעַת, כִּי אֲנִי ה' מְקַדִּשְׁכֶם": השבת כאות לקשר בין ה' לעם.

💡 הערות למורה

זה השיעור האחרון ביחידה, ומומלץ לסיים בשאלה הגדולה של כל היחידה: מה תפקיד המשכן. מחלוקת רש"י והרמב"ן מכינה לפרקים לב-מ (היחידה הבאה: חטא העגל ובניית המשכן). כדאי לכתוב על הלוח את שני הסדרים כציר זמן. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

בצלאל ואהליאב, חכמה, תבונה ודעת לפי רש"י, הפלא לפי הרמב"ן, השבת והמשכן, מחלוקת רש"י והרמב"ן על סדר המשכן והעגל, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות לא (מכון ממרא)
- בראשית ב (מכון ממרא)
- רש"י על שמות לא, ג (ספריא)
- רמב"ן על שמות לא, ב (ספריא)
- רש"י על שמות לא, יג (ספריא)
- ספורנו על שמות לא, יג (ספריא)
- רמב"ן על שמות לא, יג (ספריא)
- רש"י על שמות לא, יח (ספריא)
- רמב"ן על שמות לה, א (ספריא)

מחוון: בצלאל והשבת: "ראה קראתי בשם" ו"אך את שבתתי תשמרו"

1. חכמה: "מַה שֶּׁאָדָם שׁוֹמֵעַ מֵאֶחֵרִים וְלָמֵד"; תבונה: "מֵבִין דָּבָר מִלִּבּוֹ מִתּוֹךְ דְּבָרִים שֶׁלָּמַד"; דעת: "רוּחַ הַקֹּדֶשׁ". דוגמאות אישיות.
2. במצרים היו "פְּרוּכִים בַּעֲבוֹדַת חֹמֶר וּלְבֵנִים" ולא למדו אומנות; "הוּא פֶּלֶא שֶׁיִּמָּצֵא בָּהֶם אָדָם חָכָם גָּדוֹל" בכל המלאכות ובהבנת סוד המשכן.
3. בצלאל "לְמַטֵּה יְהוּדָה", אהליאב "לְמַטֵּה־דָן". שבט מוביל ושבט שחונה בסוף המחנה עובדים כשותפים; לכל אחד יש מקום.
4. "כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים, עָשָׂה ה׳ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ". המילה המשותפת: "מלאכה" (לא, ג; בראשית ב, ב "מְלַאכְתּוֹ"); גם "שבת" ו"שביעי".
5. רש"י: "שַׁבָּת אַל תִּדָּחֶה מִפָּנֶיהָ", גם כשממהרים לבנות. ספורנו: "וְלֹא תִּדְחוּ אוֹתָן בִּשְׁבִילָהּ", ואם יקלקלו את האות "אֵין שׁוּם מָקוֹם לַעֲשׂוֹת מִשְׁכָּן".
6. רש"י: העגל קדם, "מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל קֹדֶם לְצִוּוּי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים הָיָה"; המשכן כתיקון וכפרה. רמב"ן: הציווי קדם, "נִצְטַוָּה בּוֹ מִתְּחִלָּה קֹדֶם שְׁבוֹר הַלּוּחוֹת"; המשכן כתכנית ראשונית, המשך של סיני.
7. א. רש"י: "אין מוקדם ומאוחר", חטא העגל (י"ז בתמוז) קדם לציווי, והמשכן נצטווה אחרי יום הכיפורים. רמב"ן: הסדר בתורה הוא הסדר בזמן, המשכן נצטווה לפני שבירת הלוחות, ואחרי החטא משה חוזר ומצווה עליו. ב. לפי רש"י המשכן הוא תיקון וכפרה (כמו "פר אחד... לכפר על מעשה העגל", כט, א); לפי הרמב"ן המשכן הוא מטרה ראשונית, "שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר" (כה, א). ניקוד מוצע: א 10 (5 לכל שיטה); ב 10 (הסבר 6, פירוש נוסף 4).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רשב"ם ואור החיים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: פרקי ציווי המשכן בספר שמות (כה-לא) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.